

Urša Valič in Tina Palaić

DOSTOPNOST DO KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM

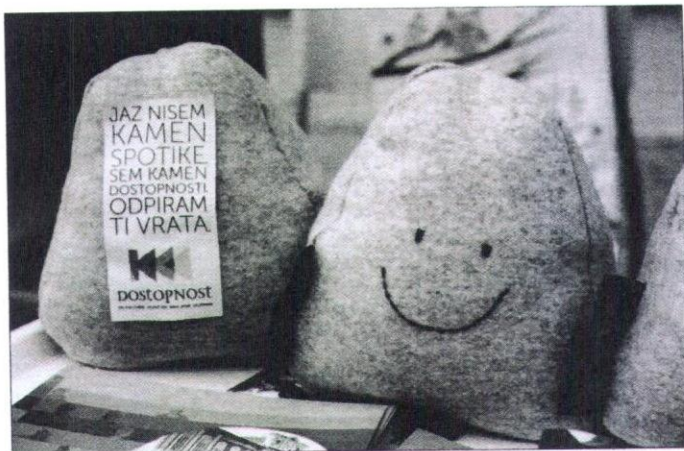
O muzejih, družbi in predmetih ter kulturni dediščini

Že vrsto let lahko opazujemo spremembe v usmeritvah slovenskih muzejev. Ti prehajajo od muzeja kot tistega, ki zbira, dokumentira, hrani, interpretira in neguje predmete, do muzeja, ki je v službi družbe in njenega razvoja. Pri tem je postala veliko bolj pomembna vloga družbe pri oblikovanju muzejskih reprezentacij in interpretacij. Muzejski delavci se pri delu vedno bolj obračajo na lokalne skupnosti in posameznike, ki jih razumejo kot sodelavce muzeja in ne zgolj kot obiskovalce. V tem pogledu so družbene skupnosti in posamezniki pomembni nosilci zgodb, spominov, refleksij, ki so posredovani preko muzejskih predmetov in na podlagi katerih se oblikujejo muzejske interpretacije in (re)prezentacije oziroma razstave. Iz tega tudi sledi, da se avtoritarne univokalne naracije muzejskih delavcev drobijo na množstvo glasov ter oblikujejo muzejski prostor kot prostor družbenega dialoga in razmisleka. Muzeji vedno bolj postajajo prostori, v katerih se reflektirajo konvergentne sile preteklosti, sedanjosti in prihodnosti ter kalijo novi družbeni pogledi.

S skrbjo za premično kulturno dediščino poskušajo muzeji ohranjati posredne in neposredne zapise človeka, človeških odnosov in človeškega razvoja, ki so vtisnjeni v predmet. Muzejski delavci vedno bolj razumejo vlogo predmeta kot potrebnega komunikacijskega mostu med preteklimi in sedanjimi ter prihodnjimi generacijami z namenom ohranjanja spomina, spodbujanja njegove interpretacije ter s

tem povezanega ustvarjanja identitetnih pozicij. To je toliko bolj pomembno v času, ko se v vrtincu razgradnje tradicionalnih sidrišč subjekta sodobni človek kot za rešilni jopič oprijema materialnega sveta in se poskuša realizirati v aksiomu »imam, torej sem«. Ta fetišizem vsekakor ni novo poglavje v knjigi človeštva, temveč so novi odnosi, ki se gradijo s produkcijo sodobnih predmetov. Prav zato sta potrebna nova razumevanje in interpretacija predmetov v identifikacijskih procesih ljudi, saj v dobi eksploatacije naravnih virov in ljudi kot tržnega blaga, ki ga je mogoče kadarkoli zamenjati ali odvreči, tudi ti niso več samoumevni, še manj pa bodo samoumevni poznejšim rodovom.

Kar razumemo kot elemente kulturne dediščine, ni dediščina sama po sebi, temveč gre za skrben izbor in selekcijo teh elementov. Večkrat namreč pozabljamo, da na družbeno preteklost gledamo skozi leče sedanjosti ter ob vplivu družbenih diskurzov in pozicij moči pozorno selekcioniramo tisto, kar je vredno ohranjati, in tisto, kar je treba pozabiti. Različne družbene skupine iz različnih časovnih in geografskih okolij so (in še vedno) selekcionirajo pričevanja preteklosti, na podlagi katerih umišljajo, izmišljajo ali ustvarjajo pripovedi o preteklosti, s katerimi skušajo utemeljevati sedanje pozicije in identitete ter ob tem iztržiti največje učinke v prihodnosti. Kaj ohranjamo in kaj bomo prenesli na poznejše rodove, zadeva torej izbiro, ki vedno izhaja iz sedanjih okoliščin.

Maskota projekta *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* je simpatičen Kamen Dostopnosti.

Foto Urša Valič

188

Da bi bolje razumeli koncept kulturne dediščine, se za trenutek dotaknimo tudi koncepta kulture, ki so ga družboslovci in humanisti dodobra prevetrili do konca 20. stoletja in na prehodu iz 20. v 21. stoletje.¹ Dotedanje razumevanje kulture je bilo omejeno na opredeljevanje kulture (tako kot strukture, kulturnih vzorcev, družbe in podobno) kot determinirajoče konstante v življenju posameznika in navsezadnje tudi določene družbene skupine. Kulturo so razumeli kot nekaj danega, objektivnega in nespreminjajočega se. Sodobni pristop h kulturi pa prinaša pravo pahljačo možnosti za razumevanje tega koncepta. Ta se razteza od koncipiranja kulture kot za posameznika in družbo determinirajoče entitete do razumevanja kulture kot tiste, ki nastaja in se spreminja v vsakokratnih okoliščinah.

Tako nam sodobni pogledi na preteklost in kulturo ponujajo tudi drugačen pogled na kulturno dediščino neke skupnosti ter z njim tudi nov pristop k razumevanju muzejev. Kulturno dediščino vedno bolj razumemo kot proces, v katerem ljudje so-ustvar-

¹ V mislih imamo na primer besedilo Rogerja M. Keesinga *Ponovno o teorijah kulture* (1990; v slovenskem jeziku izšlo leta 1993 v *Antropoloških zvezkih* 3, str. 23–32), v katerem se avtor sprašuje o smotrnosti koncepta kulture v antropologiji, humanistiki in družboslovju na splošno ter o njegovi rekonceptualizaciji.

jamo in so-odločamo o tem, kaj bomo ohranili in kaj želimo povedati o nas poznejšim rodovom. Ob tem je tudi pomembno, da muzejski delavci nenehno demistificiramo vzvode družbene moči, ki kulturno dediščino oblikujejo in predstavljajo kot objektivno dano in nespremenljivo entiteto, na podlagi katere se oblikujejo uniformne in škodljivo izključujoče identitete neke skupnosti. Na primer, premalokrat se zavedamo, da nacionalizacija dediščine (»dediščine kot narodnega ponosa«), prisotna v številnih slovenskih muzejskih reprezentacijah, izključuje iz interpretacije in (re)prezentacije številne družbene skupine, ki svoje identitete ne snujejo na istih nacionalnih izhodiščih. Posledično to pripelje tudi do tega, da so te različne skupine predstavljene kot simbolni Drugi. Muzejski delavci naj bi stremeli k vključevanju različnih družbenih skupin in posameznikov v delovanje muzeja, saj z zagotavljanjem dostopa do kulturne dediščine in njenega sooblikovanja tem skupinam in posameznikom omogočamo vključevanje v procese družbene konstrukcije preteklosti, s tem pa demokratično oblikovanje vključujočih identitetnih pozicij, kar je predpogoj za strpno in razumevajočo družbo.

O DOSTOPNOSTI KULTURNE DEDIŠČINE RANLJIVIM SKUPINAM

Ko govorimo o ranljivih skupinah v muzejih, imamo pred očmi celo vrsto heterogenih skupin. Njihov skupni imenovalec je vselej družbena izključenost. Sodobne družboslovne in humanistične paradigme predpostavljajo, da ranljivost, marginaliziranost, hendikepiranost in podobna stanja niso inherentna posameznikom, temveč so plod dolgega družbenega procesa ustvarjanja drugačnosti kot simbolne drugosti ter posledično družbenega izključevanja in diskriminacije. Družbena izključenost ni posledica nekih fizičnih ali psihičnih lastnosti posameznikov, temveč je rezultat dolgega procesa izključevanja in ustvarjanja neenakosti.

V kontekstu neenakosti oziroma neenakih mo-

žnosti je treba razumeti tudi koncept ranljivosti, ki ga morda nekritično prevajamo iz tujih jezikov, predvsem iz angleškega »vulnerable groups«. Poudariti je treba, da ranljivost ni stanje *per se*, ampak gre pri tem za okoliščino ali trenutek, ko je nekdo glede na drugega zaradi družbenih okoliščin oziroma diskriminacije v neenakem položaju. V sklop tega, kar razumemo kot ranljive skupine v evropskih institucijah (nanašajoč se na Evropsko unijo), uvrščamo:

- osebe z različnimi oblikami invalidnosti oziroma hendikepi: osebe z gibalno oviranostjo, osebe s senzorno oviranostjo (gluhe in naglušne osebe, slepe in slabovidne osebe, gluho-slepe osebe), osebe z motnjami v duševnem zdravju in/ali duševnem razvoju, osebe z različnimi spregledanimi oblikami oviranosti, kot so na primer disleksija, alergije itd.;
- etnične skupine, manjšine in še posebno migrante;
- osebe LGBTQ;
- starejše osebe;
- brezposelne (mladi diplomanti iskalci prve zaposlitve in brezposelni, starejši od 55 let);
- ženske in otroke;
- druge (tudi kot simbolni Drugi).

Velja pripomniti, da vse našete skupine niso homogene. Večkrat tudi pozabljamo, da se kategorije spola, invalidnosti/hendikepa, etničnosti itd. prekrivajo in križajo, kar v strokovnem jeziku imenujemo *interseksionalnost*, in v okviru tega se oblikujejo pogoji za večkratno diskriminacijo. Večkratna diskriminacija je tudi najbolj spregledana v muzejih in pri drugih oblikah angažiranja ranljivih skupin.

Na področju dostopnosti muzejev in kulturne dediščine ranljivim skupinam je bilo že veliko izrečenega in opravljenega. Ne nazadnje sta v Sloveniji izšli dve pomembni, praktično naravnani publikaciji, ki pomenita pomemben prispevek pri prizadevanjih za izboljšanje dostopnosti muzejev: *Dostopen muzej. Smernice za dobro prakso* avtoric Rajke Bračun Sova, Mojce Lipec Stopar in Vlaste Vodeb (2009) in *Muzeji, javnost, dostopnost* avtoric Vlaste Vodeb in

Rajke Bračun Sova (2011). V muzejskem prostoru je tudi vedno več prizadevanj za predstavitev muzejskih zbirk na polnočutni način, s čimer se izboljša dostopnost vsem obiskovalcem, ne samo ranljivim skupinam. Tako marsikatero zbirko že bogatijo kopije muzejskih predmetov ali tipni modeli, veliko muzejskih vodstev je interaktivnih, participatornih in pripravljenih na tak način, da spodbujajo uporabo več čutov. Nekoliko manj je bilo vključevanja pripadnikov ranljivih skupin v delo muzejev, tako v smislu evidentiranja in dokumentiranja zbirk kot tudi v samem procesu postavitve razstav ter pri oblikovanju spremljevalnih aktivnosti. Spodbude za to je v programskem obdobju 2007–2013 dala Evropska unija v okviru Evropskega socialnega sklada. V zadnjih letih smo tako priča številnim projektom,² katerih cilj je izobraževanje in usposabljanje pripadnikov ranljivih skupin za delo na področju kulture. Eden izmed njih je tudi projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam*, ki ga je v septembru 2013 začel izvajati Slovenski etnografski muzej.

V projektu *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* poleg koordinatorja Slovenskega etnografskega muzeja sodeluje še šest partnerjev — nacionalnih muzejev, ki so doslej že pridobili določene izkušnje na področju vključevanja ranljivih skupin v svoje delo. Ti muzeji so Narodni muzej Slovenije, Prirodoslovni muzej Slovenije, Muzej novejšje zgodovine Slovenije, Slovenski gledališki inštitut (prej Slovenski gledališki muzej), Tehniški muzej Slovenije in Narodna galerija. Projekt delno financirata Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Namen projekta je zagotoviti dostopnost kulturne dediščine in vključitev pripadnikov določenih ranljivih skupin v muzejsko delo. V okviru omenjenega projekta pripadniki ranljivih skupin predstavljajo tisto populacijo, ki je največkrat izvzeta iz muzejskih (re)prezentacij in interpretacij ter je v tem smislu ranljiva. Gre za osebe z

² Podobni projekti so še *Knjižnica slepih in slabovidnih, Aktiv, Razširimo obzorja kulturnega*.

Muzeji vedno bolj postajajo prostori demokratičnega dialoga.

Foto Urša Valič

različnimi vrstami oviranosti (gibalnimi in senzornimi oviranostmi), pripadnike madžarske in italijanske narodne skupnosti, pripadnike romskih etničnih skupnosti, pripadnike drugih etničnih skupnosti (še zlasti iz republik nekdanje Jugoslavije) ter priseljence, težko zaposeljive mlade diplomante brez delovnih izkušenj (iskalce prve zaposlitve) in brezposelne osebe, starejše od 55 let. Pri omenjenih ranljivih skupinah je treba upoštevati tudi kategorijo spola, saj pri vseh ženske predstavljajo še posebej ranljivo skupino.

Pri uresničevanju načel nediskriminacije in pri omogočanju dostopnosti kulturne dediščine vsem družbenim skupinam Slovenski etnografski muzej tehnično dopolnjuje prostore, saj se zaveda, da je

Zaposleni na projektu se nenehno izobražujejo z namenom, da bi se najbolje pripravili za delo s pripadniki ranljivih skupin.

Foto Ines Kežman

ključnega pomena fizični dostop do muzejskih stavb in razstav, ki senzorno in gibalno oviranim obiskovalcem omogoča samostojen obisk muzeja in ogled razstav. Zato je bila v muzeju nameščena indukcijska zanka, ki uporabnikom slušnega aparata omogoča optimalen sprejem zvoka. Na voljo so povečevalna stekla in taktilne karte za orientacijo po muzejskih prostorih. Razstave bodo še dodatno dopolnjene s kopijami muzejskih predmetov, ki jih bodo obiskovalci lahko otipali, prav tako pa bo za senzorno ovirane osebe prilagojena in nadgrajena spletna stran muzeja. Ob tem si tudi posamezni partnerji v projektu prizadevajo, da v skladu s finančnimi zmožnostmi prilagajajo muzejske stavbe in razstave.

Poleg fizičnega dostopa do muzejskih objektov in razstav so nemara najbolj pomembne ustrezno usposobljene osebe, ki predstavljajo pomembno vez med muzejem in njegovimi obiskovalci oziroma sodelavci. V okviru projekta se izvajajo izobraževanja, namenjena zaposlenim v muzejih, na katerih se bodo ti seznanili s potrebami, načini dela in komunikacijo s pripadniki ranljivih skupin. Do konca septembra 2014 so bili izvedeni štiri sklopi izobraževanj: prvi sklop so predstavljala interna izobraževanja novo zaposlenih, v okviru drugih treh sklopov pa so bila izvedena javna predavanja in delavnice. V sodelovanju z Urbanističnim inštitutom RS so bila izvedena predavanja in delavnice pod skupnim naslovom *Fizična in komunikacijska dostopnost za ranljive skupine v objektih kulturne dediščine*, predavanja Petre Rezar, mag. Boruta Rovšnika in dr. Aksinje Kermauner pa so potekala pod skupnim naslovom *Inkluziven muzej in priprava programov*. Z Inštitutom za evropske raziskave in razvoj (EuroCoop) so bila pripravljena septembrska predavanja in delavnice o pripravi in vodenju evropskih projektov s področja kulture in kulturne dediščine. Do zaključka projekta jeseni 2015 bo pripravljenih še več predavanj, povezanih z dostopnostjo kulturnih vsebin.

Nemara najbolj pomemben del projekta, katerega bistvo je vključevanje oseb iz različnih družbenih

Stojnico projekta *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* je bilo mogoče obiskati tudi ob Tednu Evrope pred Evropsko hišo na Bregu v Ljubljani maja 2014.

Foto Urša Valič

skupin v oblikovanje muzejskih vsebin, pa je zaposlitev oseb iz ranljivih skupin. Poleg koordinatorice projekta se dve osebi usposabljata za delo v dokumentacijski službi muzeja, dve osebi za bibliotekarsko delo, ena oseba za delo kustosa in štiri osebe za pedagoško delo v muzejih. Vloga slednjih je še posebej vidna, saj je njihova naloga predvsem snovanje

inkluzivnih pedagoških in andragoških programov. S tem se odpirajo možnosti, da osebe iz ranljivih skupin v muzejske reprezentacije in interpretacije prispevajo svoje zgodbe, mnenja, razmisleke in različne perspektive, oblikovane na podlagi različnih življenjskih izkušenj, in s tem bogatijo naše poznavanje sveta. S predstavljanjem njihove zgodovine, življenjskih izkušenj in spoznanj, njihove umeščenosti v družbo in problemov, s katerimi se soočajo, muzeji spodbujajo bolj uravnoteženo spoznavanje in refleksijo družbene realnosti, sodelujejo pri ustvarjanju skupinskih identitet ter razvijajo strpnost in razumevanje znotraj širše družbe.

Projekt *Dostopnost do kulturne dediščine ranljivim skupinam* predstavlja še enega izmed pozitivnih delcev skupnega mozaika spreminjajoče se družbe, ki vsekakor vzbuja optimizem. Eden izmed končnih produktov projekta je navsezadnje tudi oblikovanje smernic, ki bodo na drugačne ali pa vsaj bolj trdne strokovne temelje postavile koncept dostopnosti muzejev oziroma inkluzivnega muzeja 21. stoletja. Navsezadnje vsakršen projekt v smeri dostopnosti kulture ranljivim skupinam oziroma inkluzivnosti ranljivih skupin v kulturi predstavlja dodatno stopničko k bolj egalitarni družbi, ki je prijazna vsem. Kakor že vrabci čivkajo: ko prilagajamo sistem za pripadnike ranljiv skupin, ga prilagajamo v dobro vsem.

(dr. Urša Valič, etnologinja in kulturna antropologinja, Ljubljana)

(Tina Palaić, univ. dipl. etnologinja in kulturna antropologinja ter pedagoginja, Ljubljana)